

ԱԽՎԵԴՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՊՈՄՊԵՅ ՀՆԴԿԱԾ

ՎԵՆԵՏԻԿՈՑ ԼՃԱԿԻՆ ՅՊՐԻԵՏԻԶԻ

(Տես Համ. Խ. Պր. Դ. Էջ 344):

ԿԱՐՄԻՐ ԱՌԱ

Իւ այսպէս հուսկ ուրեմն այն պատմական ծովուն մէջ ենք որ շատ ՚ի հնուց հրաշակուոր եղած է, և որու յիշատակն ՚ի տղայութիւնէ տապարած են դպրոցք մեր մասց մէջ: Ոյս բնդարձակածաւալ ջրերն են որ երբեմն հրաշագործ գաւագոնի մը հարստածով, ճեղքուեր բացուեր են: և պարիսա ճեացնելով երկուստիք, ճամբայ տուեր են անհամար փախստակից բանակին: ՚ոյս այս ծովի է, որ նոյն գաւազանին հնապանդ, իւր ջրերը միւսանգամդարձուցիք կարգատեր է, յանդուն և անփակեմ բռնաւորի մը անհուն բանակին իբր մահու անկողին ծառայելով: իրեակայութեամբ վերանալով, կարծես այն խաղուն ջրին տակէն, հաղարաւոր տարի ետքն ալ, այն էզպատացւց ամրօնս կր նշմարեմ, որ խառն ծիոց, կաւաց ու կահուց բազմաթեանը հետ տագնապին ետքի օրհասը կը կըն: :

Զարմակողմն որ աչքս գարձեմ, ինձ Ոինս իւր կը ցուցնեն, ուսկից պատգամախոս Մըսկէսն իջեր է, անօրէն ծովովրդիւն մը օրէնսդիր ըլլալու: Փիշ մը անդին Կ'ըսն Մէքէի ծովափանց դիմացէն պիտօր անցնինք, ուր տեղեւ լրացաւ աշխարհինք մեծ մասի մը ճակատագիրն: Որ շափ յիշատակներ շեն զարթուցաներ մը տաց այս աեղեաց ծովափուակք, որ իի են ցցուեալ հրարդիսացին կոնիւք, քասածայսիք, կղզեակներով և բուստի յատակներով:

Ի հիւսիսուկողմն Սուէզի անցքը իբր մոտք կը ծառայէ այս ծովուս: ՚ի հարաւակողմն ֆաապ էլ Մանաէպ նեպուն ելից գուռ է զէպ ՚ի Հնդկային Ովկիանու: Երկայն քարակ ջրանցք մըն է 2250 հազարամետր երկայնութեամբ: իր լայնութիւնն է 520 հազարամետր ամենէն լայն տեղ Մէջ տեղը խորք ճեացած է 701էն մինչև 1000 մետր խորութեամբ: անոր համար ալ ջրին

գոյնը մէջ տեղը մութ կապուտ է, մինչ դեռ եղելքներն են կանոչ:

Ճանապարհորդ անփորձ կը յուսայի այնպիսի նշոն գտնել՝ որ սառուգարանի անոր կարմիր անունն: ունայն ակնկալութիւնը կը յառաջնենք ու կը յառաջնենք, և միշտ այն ջարը մութ կապուտ ներկուու է: կը խուզեմ հասկրնալ թէ ուսկից առաջ հիած ըլլայ այդ անուանակոչութիւնը, սակայն ոչ որ կրնայ սառուգի: զարցիլ, են որ կ'ըսն թէ Ապիսինից ծովափանքը կարմիր մարմարինի լինաւեր կան, և անկէց ծովս աղի ու անուանակոչութիւնը առաջ է: Են գարձեալ այլք որ կ'ըսն թէ ծովս երեսը տեղ տեղ կարմիր մեծ արանսեր կը ճեանան, պատճառեալ ծովային սէգերէ ու մանրագիտական կինդանարայսերէ: որոնք պատճառ առեալ մարդս կարմիր անունը տուեր է ծովուս:

Ծովափանց քարածայուից և սասամիկ Հողմոց պատճառաւ առագաստաւոր նաւուց նաւարկութիւնն շատ վիտանգաւոր է: իսկ տաքութիւնը շատ անգամ պահպանէ կ'ըլլայ: Հին ու անհն, և զիվասրաբակէ Պաղծմենց ու Հսումայցւց ժամանսկը, վաճառականութիւնը շատ բանուկ էր այս ծովս մէջ: բայց Բարեյուսց գլխուն անցքը գտնուելին ետքը շատ ինկաւ ցետոց պար Աղեքսանդրիիցէն զէպ՚ի Սուէզ երկաթուղին շինուելով նորէն սկսու ծազիկի, և ես առաւել աճնեցաւ Սուէզի պարանոցին անցքը բացուելին ետեւ:

ՆՈՎՈՅԱՆ ԳՈՍՖՈՐԱԿԱՆԱՌԻԹԻԿԱՆՔ

Երեկոյեան ճաշէն ետքը նաւուն որմը յեց՝ ծովան փոսփորականութիւնը գիտելով կը զրունուի: Երկայն ընդգարձակ շոգենաւնիսի երագարար սրանալով բանութեամբ ջուրը կը ճեզգեր լայն ակոս մը բանարով, որու փրփրացող եղերքն նաւուն խելաց ետեկն իրարու վրայ կը կործանին, կը տարածուին, ալէտանը ու սպիտակ շափու մը հորդելով, որ հետպէսէտ ծավուն ե-

բեսին հետ հարթելով հեռաւորութեան մէջ կ'անհետանայ: Ասկայն այն փրփուրն որ ջրերուն ճեղքուելովը կը ձևանայ, փափուկ բրդի ծուէնք կը նմանի: ուր աւելի կ'եռան փրփուրք, Կործես ծծմբոյ թեթե բոցեր են որ ամբիներուն երեսէն կը քերեն, կ'երթան և կ'անհետանան: մերթ ընդ մերթ վատ կայծեր յուզեալ արեաց մէջէն վիր կ'ոսանուն, ու կը սսպախի, ինչպէս կրահէ թիթղոնք որ ծովը գային մորէին: Երբեմն ալ աւելի վատ կայտիոք ծովու մութ ալեաց մէջէն սրոնալով փայլակի երեսոյթ կու տան երբ տամերը ակօսաբեկ կը կորէ: Եւ հուսկ ուրեմն այն ընդարձակ ծիսոյից արահեաը որ շոգհնաւը իւր ետեէն կը ձգէ, բոլորովին լուսաւոր կը փոփուի կ'ըլլայ: Նմանութիւն մը բերելով երկնից ծիր կաթին, որ սպիտակ, նուրը ու նոսոր, պայծառ զիշերները, երկնից մութ կապուտին

միակերպութիւնը կը կոսորէ: Եւ ինչպէս երկնից միգամանաթից մէջէն փալիքող աստեղք կը տեսնուին, այսպէս ալ այն ծփալից արահետին մէջէն կը տեսնես որ կոյժեր կը կոյտանեն: ծովու ոգիր են կ'ըսես որ իրենց զիշերային գրօսաննաց համար զաննիք կը վասեն: Միծ տեսարան մըն է ծովու փոսփորականութիւնը: ու մեղի կրնայ գաղափար մը տալ թէ ինչ կիսափով ոգերթեալ են այն ջրոց անդունդոց որ կարծես մշտնջնաւոր լուսութեան ու մահու արքունիք են: Ովկիանոսի ջրին ամեն մէկ կաթիլը փոքր աշխարհէ մըն է, ուր հաղարսաւոր կինսաւնակ էտիք կը շարժին ու կ'ապրին: Փազդրֆած գաղզիացի հոչակաւոր բնագէտը, որ ծովու փոսփորականութեանը վրայ նոռած է, հարիւր տեսակ փոսփորական կինսդանիք կը թուէ, որոց մեծագոյն մասը ծովային են: Շատ անգամ՝ իր փոր-

Վ Ե Ն Ե Մ Ի Կ

երրուն մէջ աւելի լուսաւոր երեցած ծովու ջրէն առնըլավ մէջը բազմաթիւ մանր հաղիւ տեսանելի իւնդանիներ գտած էր: անանի նուրը ու մանր որ հինգ հատը ետեէ ետե շարելով հաղիւ կրնային մէկ հազարորդամենդր մեացնել: Եւ այն մանր ոգեռորեալ էակները կրակի բացեր ու կայծեր կը ցատկեցընէն: որոնք դարձեալ, մանր բազիուն տակ, ուրիշ բազմաթիւ մանր կայծերու կը լուծուէն: կաթիւ մը ջրի մէջ կրնայ բազմաթիւ խումբ մը բովանդականիւ:

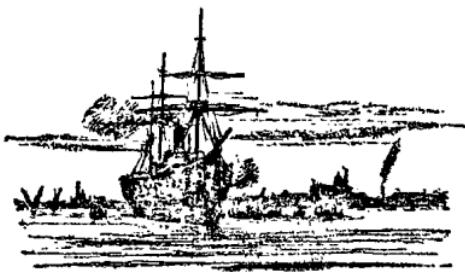
Դիտողութեամբ ստուգուած է որ այս փոսփորականութիւնը պատճառող բիւրաւոր էակները միայն ծովուն երեսը փոսփորակնան: անոր համար ալ ծովը հանգարտ եղած ժամանակն է որ երեսը կը ժողովին: խսկ ալէկածութեան ատեն անոր խորերը կ'իջնան կը ցրուին: Եւ ոչ թէ իրենց փոսփորականութիւնը զիշելը մեծ զուարենութիւն մըն է և զլմաւորապէս

դոսիկայ լուսաւոր ընկերով, ինչպէս կրնայ կարծուիլ, հապա նոյն խսկ իրենք ևն որ փոսփորականութեամբ կը լուսաւորին երենց բազմութեամբը ջուրը լուսաւոր կ'երեցընեն: Անոր համար ալ մինչ ջուրը դրգաւուելով շարժի՛ լուսաւոր շերենարք վասն զի այն ատենայն մանր կինդանիք խոռոշ վիլս կը գրգռուին, կը շարժին, կը յուզին, և այն շարժմանընիրէն յառաջ կու գոյ փոսփորականութիւնը: Եւ որշափ աւելի սաստիկ ըլլայ ջրին յուզումը այնչափ աւելի սաստիկ կ'ըլլայ փոսփորականութեան երեսութեան միացնէլը լւսաւութեան մէջէն ձեւացած արակետն աւելի սաստիկ լուսաւոր էր անմիջապէս անու ին մօտ, ուր ջուրը աւելի բռնութեամբ զարնուելով կցայ մը փրփուր կը ձեւացնէր: Յաջող պատագաներով ծովու փոսփորականութիւնը զիշելը մեծ զուարենութիւն մըն է և զլմաւորապէս

հասարակածին տակ : Բուռ մը աւաղ ծովիր նետէ , կարծես կրակէ անձրեւ մըն է ծովը կը թափի . քար մը նետէ , կարծես արձրթէ գունտ մըն է որ բազմութիւ արձրթէ օդեր կը բաժնուի , որք բնդարձակիրով կը բազմունան . գաւաղանով մը ջուրը ճեզզրէ , կարծես որ արձրթէ թիթեղ մը ծովուն երեսը կը ծփայ : Այս ջրէն ամանի մը մէջ առ ու յետոյ ծանր ծանր թափէ . կարծես արձրթէ գեղեցիկ հոսանք մըն է որ ծովուն երեսը ճեծիլով փրփրացող արձրթէ պապջակներ կը հան է : Եթէ ջրին մէջ ճեռդ միւս ու հանես , լուսաւոր դորս կ'ելլէ արծոթ կաթեցնելով անտանկ երեսոյթ մը կը թիթեն վար ինկած կաթիթերն : Ծովիդիրը թաց աւաղին վրայ բալերավ կրակէ հետք կը տարաւորես . և փոսփորական բիւրաւոր մի-

ջատք որ քու մերձաւորութիւնէդ զարհուրած կը փախչին ծովուն խորը ապահնելու փախչող կացիներու երամք կը նմանին : Հնդկային սկիկանուսին մէջ խոշոր ծուկ մը կայ կ'որ ձեռով , վեց ոտք երկայնութեամբ , զոր սամիկր լուսնին նմանցուցած է և ֆետքա կը կոչէ . այս կենդանւոյս սկաւառակը լոյն ու լուսաւորէ , անանկ որ լուսնին նման ծովուն երկոր վահմարար կը քալէ : Կը յուսոյի որ ճամբուս վրայ այս տեսարանիս հանդիպէի , սակայն յոյս գերեւ ելու :

Ուրիշ մէկ տեսարան մըն ալ ցորեկն կու տային մեզի թոշող ձկունք : Շոգենաւին աղմին յուզեալ , ինչպէս թաշնոց երամք՝ փեր կը նետու էին անհամար բազմութեամբ , և ծիծառներու աէս թաշեալ ծովուն երեսէն ահազին միջացներ կը կորեկն նորէն

Պենկալոր շոգենսաւը կը դիմէի : (Տես Հա . Խ , Պր . Դ , էջ 343):

ծովը ընկղմելով : Անանկ թոշնոյ գաղտփար կու տան որ անփորձ եղողը խարսուելով իրնայ համարի թէ ցամաքը մատէ : Այս մկանց մեծութիւնը տասնհշինդէ մինչև քսան հարիւթափառամեղր է . պայչ , կարծը ու կոնակը մատթ կապուտ է , ինչ մարմանն միւս մասերն երկնագոյն և արծոթափոյն : Համապարհորդք չառ խօսած են այս զարմանալի սեսարանին վրայ , ու կ'ըսնեն նաև թէ երբեմն այնպէս բարձր կ'ելլին օդու մէջ որ կու գան նաւուն վրայ կ'իյնան : Մնդի օրերով տեսեց այս տեսարան , բայց նաւուն վրայ անանկ հիւր մը ունենալու բարերազդութիւնը շաւնեցանք :

ՃԱՄԲՈՒՆ ԵՐԿԱՅԱԿՈՒԹԵԱՆ ԶԱՆՁՐՈՒԹՔ

Մեր ճամբուրդութիւնն երթարով ճանածրալի միակերպութեան մը երեսոյթը կ'առնուր , իւրաքանչիւր որ ինչպէս կրնար՝ այն որերուն ճանձրալի երկոյնութիւնը կը ջու-

նար կոտրել . արք առ հասարակ թիկնաթառոց վրայ տաղածուած ընթերցմամբ կը զբաղէին . տիկինար խումբ խումբ բաժնուուց ճեսագրուներով ու փոփոխ խօսկութեամբ կը զքօսնաին : Օրուան հինգ կերակրոց միջնուրը յոյժ 'ի գէպ կու գոյին այն երկայնածիգ օրերուն միակիրպութեան ճանձրութիւնը կոտրելու . գործունեկութիւն մը կը տիրեր այն տանեն . և զիսաւորապէս տեսակ տեսակ զինիները զամենը ջերմացնելով խօսակցութիւնն ու ծիծառն առելի կը կարմրցնէին այն արինային երբմն , թիւնը անտանելի էր . անոր սասկութիւնը կոտրելու համար հնդկային բաեզայն 'ի կիր կ'առնուինը բանգայն երկայն գաւաղան մըն է ձեղունէն լարով առեկուխեալ . գաւաղանին վրայէն հասաւ լաթմը անցուցած է , գոգացն յիսաւն հարիւրորդամեղր լայն , զոր լարի մը միջնցաւ հնդիկ ողջաք անգագար կը շարժեն : Գասատպարտելոց կը նմանէին այն սեամնիրթք . ոչ

Պըսկ Ա.

5

ქმავნ կերակրոյ տատևն հարեւ է համբերութեամբ և անգաղար բանդայն շարժեն, հապա նաև ինչ և իցէ ատեն որ ճանապարհորդ մը սրահը նստած նամակազրութեան, ընթեցման և կամ խաղի կը զբաղի, որ է ըսել գրեթէ ողջոյն օրը:

Նոգենաւնիս Նոյա տատանը կը նմանէր. ոչ միայն այլ, և ոյլ երկրի մարդոց կերպարանքը կը տեսնէր, հապա նուե խումբ մը շրջբոսանիք ալ մեղի հետ կը ճանապարհորդէին. թող բազմաթիւ թոշնականաց ազգը: Այժ, ոչխար, կով, հաւ, սագ, բաղ և աղաւնի, ոտ հաստարակ իրենց որոշեալ խորենը ունենաւ իսկ չունենաւ անձնակէ աւելի բարեբաղդ՝ ապաս էին ոչ միայն նաւուն ամենդինի իրենց հանգիստը բնուածեւ այլ նաև անկասկած և աներէի: զ գէպի նոր երկիրներ ճանապարհորդելու: Ընդհակառակն միս փոխեալ զ գրազներուն ոսկորները, հետազնեաէ որ կը յառաջնէինք՝ ճարուր մարուր ծովու այեաց վրայ կը ցանէինք: Խեղճերը շատ բան ալ չունեին տարու շատակեր անգիտաց այն. ծավային օդը զանոնք ալ կը վատութցնէ և գրեթէ կաչի ոսկոր կը դարձնէ:

Բայց աեղանիս որչափ և առառութեամբ յարաբեալ է, խոալիս վարժող մէկ քանի ճանապարհորդաց անդդիտական կերակրեղինաց պատրաստութիւնն և ասէպ կրկնութիւնն անհանդուրժելի կը լլաց: Կամ այն է որ խոչհակերն անհմուտէ, և կամ այն է որ անդդիտական խոհհակերոցը հնարագիտութիւն չունի: Քանի մը օրէ ետքը միակերպութիւնը կը սկսի մեր ստամքը ձանձրացնել և այնուհետեւ գրեթէ զգուանօք կը նայինք այն կիսահում մի կտորներու որ անփոփոխ ամեն օր առջենիս իր գրուն ունի: Թող որ այն ստամիկ համեմքոր ի՛ կիր կ'անունը մեր բանիորժ թիմքը ու ստամիոր կ'այլացին:

Մերթ կերակրով, մերթ ճանխտանեմբ և մերթ ընթերցմամբ՝ օթերնիս անայլայլակ կ'անցնին. ցորենկը գիշերուան կը յաջորդէ, գիշերը ցորեկուան, և մենք օր առուր զէպ յԱլտեն կը յաւածինք: Անրնակ ապառաժուաք կդիմացեալ ջրին մէջն ցըցուելսվ բոյոր այն ծովուն երկայնութիւնը կը զարդարին. վայրդ անջրդիք, չորացեալք, ամսայիք ներքին հրարդալային սաստիկ բրոնութեան մը ծնունդը, անզիք մուռացեալ ջրին մուռացեալ է գոնոնք. երկինք իսկ իրենց ջրոց օրհնութիւնը կը զլանան ա-

նոնց. և այնպէս անրեր, անջրդի ու հրակէզ, մշտնջնաւոր արեւու մը սպառիչ ճառագայթից ներքեւ կը տողորին: պարզ անոնց տեսքը մարդու սիրտոց կը ճմէ: Կարծենաւորդաց իրր սպառնալիք միայն դրուած են հոն. ոմանց կողից վրայ գեն ևս կը տեսնուին նաւարեկեալ չոգենաւուց կմախիքն որ օր աւուր ալեաց ընդհարելով կտոր կտոր կը ցրուին: Գիտուորապէս ապառաժուաւ մը, որու քավին կ'անցնինք, ուշագրութիւննիս կը գրգռէ. ամենուն աշըլ գէպ անոր կ'ուղիի: կարծենս փորր նաւահանգիստ մընէ, այնպէս բազմաթիւ կ'երեւան կայմք. բայց ամենը նաւարեկեալ չոգենաւուց կը վերաբերին, ատանց ունանք կողմնակի կործանած են և ահապին կողերնին ջրին երեսն դուրս կը ցցուիք. այլոց խելքը կիսուլ շափ ջրի տակէ, մինչդենաւ առաջքը ցամաքին վրայ բռնութենամբ նետուած. ուրիշ մը միայն կևս կը տեսնուի, միւս կէսը ջրին զարնելին բացուած ջախ, ջախած է: Ժայռուատին ետքի կողմէ զեռ ևս ուրիշ կայմք կը տեսնուին, յորս է և մէկ մեծ քառակայմ շոգենաւ մը: Այսուք ամենը զիշերային մեռաթենէն մողրեալ այն ժայռուատին վրայ գնացեր խորտակուեր են, ևս որչափ ապագանապ չեն արդեօք պատառած այս ճանապարհորդաց որ նոյն շոգենաւներով նաւարեկեւ զ գրազգութիւնը ունեցեր են: Ու կայս կարմիր ծովուն չոգենաւուց երթեւնէլզ այնպէս յաճախուէ որ ժայռուատին վրայ ապատինելոց դրկութիւնը ապահուէլ է: Որ շըլլոր որ գոնէ գոնէ քասնիւ շափ շոգենաւք չանցնին այն ժայռուատին առջեւեն:

Մեր ուղերութիւնն էինգերորդ օրը այս ժայռուատին ներկայութիւնը կը բազմանայ, և մինչդեռ մենք երես հանգիստական ժայռի մէջէն կ'անցնինք, անզիմական դրուակուածի մը դովուն կը դղեկին վրայէն մեզ կ'ողջունէ: Զարմնաների անսարքն անդրդիտի շահական ժամանակին իսկ ամսական թնդանութիւնը նոյն իսկ այն ամայիք և անջրդիք վայրը, յորմէ գոգիս ամենայն կեանք կը խորցի, իրենց լաստափայտ ապահուէն կը ափին է: Այս ճամայութեան գոյեկան վրայէն անգիտական թնդանութիւնը միայն իրենց ազգայնոց վաճառաշահութիւնը կ'ապահուէն արդեօք անընդեմ ըլլալուէ: Երեք ամիս անընդհատ բռնուագրամբ առանձնաւութեանը մէջ ճգնելու, որմէ ետք այլ գան զիւենը

կը փոխանակեն։ Ձեմ՝ տարակուսիք ըսել որ այս տառապահոց համար նաւու մը անցաք հրեշտակ Աստուծոյ երենալոր է, անանկ միաբար տրթիւն է բախ առանձնութեան մէջ հեռուուր բնակարանի մը տեսութիւնն իսկ, ուր մարդ կը գուշակէ ուրիշ մարդոց մը ներկայութիւնը Ավեղի իսկ նոյն տպաւուրութիւնը կ'թիւր, մեր այս սակաւորեայ ճամբրուդութեան մէջ, ամեն անգամուն որ չոգինաւ մը կը լեռնանիքը որ ՚ի հանդիպաց անցնելով յլշւրոտ կ'ուզեսրէր. մեր ողջունից լւելայն հառաջը ՚ի սրտէ անոր կ'ուզեքինք տանել առ սիրելիսւ

Սակայն նաւերնին երթայով կը յառաջէ, և միայն քանի մը ժամ կը մնայ յլլուն հասնելու, Հոն նաւերնիս առ վայր մը պիտոր դադարի թզթակցութիւնը յանձնելու, թզթակցութիւնն առնըրու, և նաև ճանապարհորդք եթէ գոն։ Սիսոս որ գիւերը կը մերձնայ, և մեր չիարենանք պիտի գողագիր առնուլ ոչ մոից և ոչ իսկ տեղոյն ընդհանուր տեսարանին։

Ճաշդգեա չլիցած, գահազլուխ նաւապետը հրաժեշտ կ'առնու ու նաւակամուրիչ կ'ելէ մօնից հօնիքու, Ես իսկ անոր հետոցը ետենէ կ'երթամ, յուսով գոնէ տեղոյն փոքր գաղաքար մը առնըրու. բայց յօսս ՚ի կ'երե կ'ելլէ. Վասն զի թէ և երկինքն ասակազարդ է, մաք ժայռուաէ մը զատորիշ բան չեմ կրնար տեմնալ. Միայն բազմնիին նաւուց լցուսերը կը տեսնեմ, որ ջրին մէջն անդրտառնարմվ այն մթութեան միակերպութիւնը կը կոստրեն։ Քիչ տանեն թիոց ազմուկը նաւակաց բազմութեան մը ներկայութիւնը կը զզացնեն. Կշուտ մը բնակու արազակներով նաւերնուս չորս կողմէ կը լուսու. Հազիք թէ չոգենաւուն սանդուզը փոքր կ'երկնցրնեն, բազմութիւն մը ճառադիմաց, աղտուիք և պատուատու հանդերնավ, պիտի կը յարձկին. Հարկ է որ մոից առջն իեցոց պաշտօնեան մզերով ու հարուածելով այն յարձակումը զապէ ու ներս մտնալը խափանէ. մինչեւ որ հուսկ ուրեմն գիւր ըլլալով թոյլ կը տրուի ունանց վաճառականաց նաւը մանել Այսնց վաճառաշահութեան նիւթը ջայլամի փետորներն են, զորոնք գլխաւորագոր Արարին ներսերն են, զորոնք գլխաւորագոր Արարին ներսերն են, եւրոպացի նանապարհորդաց մատուցանելով, բայց այս մարդոց արտաքին երեսոյն անանկ աղտօնիք ու քստմնիք է, որ ճանապարհորդաց շատը բռնութեամբ քովեննէն մէկզի կը փոքրն, կարծեմ նոյն գիւերը այն ողորմելիներուն առուտուրը շատ վատ եղած ըլլալու է, վասն զի շատ մը ատեն նաւուն մէջ ասզին նե-

տուելէն յետոյ, վերջապէս լքեալ երեւթիւ կլան մեկնեցան. Գիշերը յառաջացաց էր երր տաստիկ աղմուկ մը զգացուց մեզի որ նաւուն խարիստը վեր կ'առնուին, և այնուշեաւ ընթացքնիս գէպ յարաբական ծովը կ'առնուինք։

Խ ԾՈՎՅ. ԱԲՐԵՅԱՆ

Առաւոտն որ պատուհանիկիս մէջն արեուն ճառագայթները թափանցեց, զիս ալ թմրութենէս սթափեցուց նաւուն վրան փութացնելով Արգէն քանի մը անգղիսցի ճանապարհորդք, ըստ իրենց այրոնգակ ափգործութեան, բռափի ոտիք ու մերկ սըրսանրներով և անենիկ հագուստով վիր վար ծուռ կու գային առաւոտան օգը ծծելու. Մինչդեռ ևս արաբական ծովաւն տեսքը վայելից նախատակաւ թիկնաթռուս շտկելու հետ հմ արեւելցը հայտառակ, ժուռ եկողաց մէկը բոլէս քերիլով զիս կը մզէ աթռու ճեռքէս ձգել տաղով և անտարրերաբար կ'անցնի կ'երթաց ինչպէս թէ անպատշաճութիւնը մը եզած չըլլար. Աչքս վերցնեմ տեսնեմ կազն ՚ի կազ մէկ մը՝ թենը տակը գիւք մը գրամ վերացեալ ըղեղով մէկզի կը հեռանար. Համարեալ քերթող մէն էր, Լորտ Պայրընի համարոցն նախանձորգ, և այն գիրքն որ թէին տակը կը կրէր, իւր իւրնազիր քերթութիւնըն էին. Ամբարտաւան վարմունքը զիւնը բնկերութեան այնշափ անհամաց ըրած էր, որ Լորտ Պայրընի բարիքայիր մակդիրը իրեն դրած էին. Ես իսկ առջի օրուընէն սկած էի անհէ զգուշանալ, և առեն անգամուն որ կազն ՚ի կազ ու գոռոպարար քովիս կ'անցնէր առանց հայեացքի մը զիս արժանի համարելու, կը ջանայի ինքինքս այնպէս վորբիկացնելով ունայնացըննէլ որ իւր մէծութեան վսեմն թիւնը առաւել ևս գուրս ցատկէ, թէպէտ հաշը աջ ոտիք, այլ այնպէս վարպիտութեամբ կ'եղձէր՝ որ մասնաւոր ուշ զնիւու էր կազմութիւնը հառկնալու, Եւ իւր այս բնական պակասութիւնը քանի մը տարիէ ՚ի վեր ստացած էր, ըստ վիրայիշը անգիտացի բարեկամիս։

Իւր հայրը ճուռ պանրավաճառ մըն էր, որ իր բոլոր հարսաւութիւնը Գաղղրիս հաւաքած էր և միշտ ՚ի բարիք կը բնակէր. Գաղղրիս վերջի խոռվութեան ժամանակ իւր անգղիսցան ազգութիւնը բառական ապահովութիւն համարելով շուղեց աեզափախիլ. կը պարձէր թէ անգղիսցի ըլլալը բաւական էր զինքը ամեն վոտնդէ պատ պահէլոււ բայց չէր մատեր որ ա-

նանկ անկանոն ժամանակ սրբիկաներէ իւրառունք պահանջնել ունացն է:

Օր մըն այ, անանկ մէկ օր մը ինչպէս շատ եղան ՚ի Բարիզ, մէծ աղօնէկ մը կը յունէր այս փառցց որ էր ՚ի բնակարանը. պատուհանէն զլուխը կարկառ՝ բազմութիւն մը կը աեւսկ մէկ որդէպէ վար ՚ի թնէր կապեալ մէկ մը քշելով ու Հորուածերով, Այն մէկը զժրազգաբար ծանօթ էր իրեն։ Խշամութենէ գրգռեալ կամ թէ կերպարանաց երեւոթէն լրտես համարելով սինլորը վրան ձեռք դրած էր, Այն տեսարանին առջև պանրավաճառին սիրոտ չի դիմանար, և առանց վասնէն երկիր մը զգալու՝ փողոցը կրյարձիւ ու գնակիր բազմութիւնը պատուելով իւր բարեկամին վրաց կը վազէ ու սինլորին ձեռքէն ազտատել կը ծգնի։ Բայց ունացն տեղ կը ջանայ համազէլ բազմութիւնը թէ ըրածնին անիրաւ էր։

Այն կատաղեալ ամրախը հեռի էր խօսրի ունինջիր լլուած. և փախանակ կապեալը ուրմիլով՝ զամատարտին վրայ այ ձեռք կը դնէ, ՚ի բրահմանին է, կը սէկին, ուրիմն ուրի լրտես մըն այ այս է, աւեսնենք ինչպէս կը մեռնին լրտեսք։

Այս ըսելով երկուքն այ կատաղ կը քաշեն հրապարակ մը կը առանին, ու Հոն ծառի մը կապած հրացանաւուրի զիմացնին կը կանգնին։ Ունայն տեղ անգիտացնիւր ազգութիւնը օգնութիւն կը կոչէ, ունայն տեղ այն կատաղեալ սինլորին սպառնալիր կը քարոզէ։ Տասը հրացանից ձայնը յանկարծ օգը կը թնդացնէ, և այն երկու չարարազդը, իրր շանթահար, գետին կը կործանին։

Երիտասարդս որ պատուհանէն ուշադիր հօրը բռնուիլր տեսներ էր, գործվանաց ըղգացմանը մը մէկեալ ուղեր էր ետեւէն օգ-

Զկնորսաց նաւակ ՚ի վկնետիկ։ (Ցև Հտ. Խ, Պր. Դ, էջ 345)։

Կութեան վազել. բայց տանդղէն ՚ի վար թափով ինջած ժամանակը՝ յանկարծ քայլը մարտերով գետօնիր կործաներ էր կրունկը ջախճախելով, իւր որշափ միքրառուժք ջանացն էին զարմանել, ճար շէր եղած կազմութեան դէմ տոնիրուու կ'ներկար որ այս իր պահատութիւնի կուիծ էր իրեն։ և թէպէտ իր զգուշանար ընկերութեան առջին կազ երեւալու, ստէպ մինակութեան մէջ կը դիտէր որ ինքինիքը առանձին համարելով թուլ կու տար պակասաւոր ոտքին անրունազառ կազարու։

Այն ձախորդութենէն ետքը ինքինիքը առաած էր քերթութեան ու ճանապարհութեանց, իւր որշափնեւ ընտթեամբ գուսող էր, իւր առանձինին ինքինիքը անուղիւն չի կատարել շէր խօսեր, իր առջին չի առ կատարելու իւր կարեւութեանց իւր մընկեալ մարտեր էր կը մէկ շէր կապուաւն, ինչպէս էր ՚ի Կարմիր կը սրանը, կարմիր ծովուն նեղացուցիչ ջերմանիքինը զարկիր էր գեղեցիկ զովութեան մը աեզիր տալազ, կարծեն մայիս ամիսն էր իր պացածու երկիրուին ու զովութեամբը ՚ի ովան իսկ իւր գոյնը փափէ մարտեր էր, մասթ պատուն, ինչպէս էր ՚ի Կարմիր ծով, մասթ կանաչ գարծեր եղեր էր, Հովը մէղի հակառակ կը շնչէր փար այիններ յարաւցանելով ու նաւաւն երերական շարժմանը

ժամանակ անանի յամառ պարծենկուտեթեամբ իւր կարծիքը կը պիսէր, որ ամենուն տէնանիի եղած էր, որով և ընկերութիւնն ընդհանրապէս իրմէն կը խորչէր։ Ես այ ստէպ զնիքը տեսնելով կը խորհըրդածէկ մոգրա, ըսկելով թէ զիտութեան մեծազայն շնորհը խոնարհամատութիւնն է։

Թիկնաթուռ կը շակեմ, ու մեզմիկ մը նոանելով այն անհուն ծովուն վրայ աչքս կը նետեմ։ Արտօնած ծովի կնիք ու նաւերինի շեշտակի գէպ ՚ի Պամել կը սրանը, կարմիր ծովուն նեղացուցիչ ջերմանիքինը զարկիր էր գեղեցիկ զովութեան մը աեզիր տալազ, կարծեն մայիս ամիսն էր իր պացածու երկիրուին ու զովութեամբը ՚ի ովան իսկ իւր գոյնը փափէ մարտեր էր, մասթ պատուն, ինչպէս էր ՚ի Կարմիր ծով, մասթ կանաչ գարծեր եղեր էր, Հովը մէղի հակառակ կը շնչէր փար այիններ յարաւցանելով ու նաւաւն երերական շարժմանը

մր սպաւորելով. առկացն մենք կարծես որ
այ ծովու վարժած ենք, և այն շարժման նրբ
վրանիս ապահովթիւն չի րերեր. թէպէտ և
ուղիորաց մէջ կան որ ծովու շարժման
դիրքագրած են, Այս վետ վետ ալիքները
կը դիտեմ՝ զորոնք հողմը մեղի գէմ հա-
րուածելով կը փրփրացընէ: Մեզէ հոռու
զգիններու իսումիերը ցատկուելով կը
զրանուն Խնացէ անդին ուրիշ խոսմք
մը մեծամորմին ձկանց, գոզց շողինա-
ւն ազդէն զարհուած մէկ փախչին: մար-
սունաց խումբ մըն է բատ ասելց նաև ա-
վարաց: Այս քանի ծիծառք գետ ևս մեղի
մինչև ցացը կ'ուղեցին, և ՚ի հեռուստ
մէկ քանի ծովային թռչունք մերթ ողը կը
բարձրանան, և մերթ ջուրը կ'ընկդմին:

Այսպէս կ'երթանք մեր ու վելորաթեան
օրերը համբելով, և անհամբերուրար այն
ժամուն սպասելով որ սովերնիս ցամաքը

ափուոր դնենք: Որերուն միակի բազութիւնը
նաև ուն վրայ կեանքը հետացինեաէ աւելի
ձանձրակի կ'ունէ: զօր կ'առաւելու ձամբուն
երկայնութեան մասաւթիւնը: Տասութիւն
օր էր որ Վենետիկոյ լճէն ելեր էի, սիրոս
ի երկիւ դի կարերու ծովուց վասնգները:
և սակայն ծովը միշտ խազաղութեամբ մնի
ցայր առաջնորդներ էր: Ուր էին այն ալէ-
կամութիւններ, այն նաև արևեկութիւնն, և այն
բազմագիրի վասնգը ու փորձանք որոց
վրայ այնչափ բաւծ ու կարգացած էի:

— Սա ծովը որ այսպէս անգորդ կը տես-
նես հմտա, ըստ անգլիացի բարեկամն,
աթոռը ինձի մօտեցնելով, շտա անգոմ
կարեր անցեր եմ, աւարւոյն այլ և այլ ժա-
մանակ: Այս ամբաներուս միշտ այսպէս
անգորդ է, որով և նաւարկութեան ալ-
հաշտ բայց երկու տարի յառաջ յուրիս
ամսուն որ սակէց անցայ յոյժ այլապէս

Ի Պըլինտիզի: (Տես Հո. Խ, Պր. Դ, էջ 346):

Էր. իմ կենացս մէջ տանակ ծով քեմ յի-
շեր: Առէզ թողեր էինք կարմիր ձավը կառ-
ուրկով առանց մասնաւոր զիարուածի, և թէ
ոչ փարք գէպքի մը որ նաւաւն վրայ հան-
դիպեցաւ Տիուր ու մազգաւոր կերպարու-
նօր մէկ մը մեղի ուղեկից էր: բայեացն կե-
րակուրի կը նստէր ու միշտ առանձին քա-
շոււրով մերթ լնիթեցամսի կը զրապէր,
և աւելի ստէպ ծավուն վրայ աչքը յառեալ
մոտածութեան մը մէջ ընկդմած կ'երեար:
Աչ ոք իմացած էր իր ինչ ըլլապը, և ոչ ինչ
մտածութենէն նեղուիթը: Խղիկիս քովը ու-
րիշ միանկադին խղիկ մը կար զոր իրեն սե-
փականած էր: Երբեմն գիշերը արթննաւ-
ով ինձ կ'երեար որ այն մարդը առանձին
կը խօսակցէր: բայց չէի կրնար գուշակել
թէ միտքը ձախորդ մտածութիւնէ մը քը-
նուած էր:

Ճամփայ կ'լեւնուս շորբորդ օրը յանկարծ
կէս զիշերունէ ետքը ազմ է մը կ'արթիւն-
նամն ուշ կը գնեմ, լսեմ քովի խղիկէս
մերթ ընդ մերթ լսցուկ ձայններ կ'ելլէին:
Համարեցայ թէ նոյն մարդը նորէն իւր ա-
ռանձնախօսութիւնները ունէր: անփայթ
նորէն ընկողմանեցայ: Առաւար երբ սպա-
սաւոր խղիկս մնաւ, զուրցեցի մորգուն
զիշերացին առանձնախօսութիւնները: Բայց
ինչպէս սպուշ մազի երբ սպասաւորն ինձ
լուր տուաւ թէ կէս ժամ յառաջ մնոր
խղիկը մնանելով զինքը ձեղունէն շուանով
մը կախած գտած էր: Այս ատեն հասկցաց
որ անոր լուսութիւնը յառահատութիւնն էր:
Անոր դիակը լամի մը մէջ կարերամ առանց
մասնաւոր արտաղութեան ծովընետեցին:

Խսկ մենք ճամբանիս շարունակեցի՞ք,
անցանք Պապէլ Ամանէպ նեղուցը, մատնք

այս արտարակման ծովը, որ հիմա ուստաէս անդորր կը տեսնես. անցաւ առաջին օրը ու ծովը սկսաւ այլայլութեան նշաններ տալ, Երկնից վրայ սկսան ամպեր դիզուիլ մութ ու սպառնալից ամպեր՝ որ սրտերնիս երկիւղ կը ձգէին: Ու թունի շոփ ճանապարհորդ էինք, յորս կային բազու մտիկնայր. Հետզինետէ որ ծովը կը սաստկանար ու նաւերինս տաստանմարթ կը ճօնար, ճանապարհորդ ծովէն բռնած իրենց խիդիկները կը քաշուէին, ու կամաց կամաց բռնը նաւուն վրայ միայնու թիւն տիրեց: Արդէն իսկ հողմն ու շարժմանքն անանկ անհանգութելիք էր՝ որ վրան կենալ չէր հնար առանց վտանգի: Ուստի և գոնինը գոցուեցան, և ամենքս կամ խզիկնիս ի կամ հասարակաց սրտար փակուած մնացինք: Խզգուկ առար մը տիրեց տեղուցն ամենուն տանջանքը սաստկացնելով, և ողը ու հառաջանք ու երկիւղի աղազակներ միայն կը լուսէին. եթէ նաւապետներէն մէկը մէջտեղը տեսնուէր՝ ամենը վրան կը թափէին լուր հարցընելու:

Երեկոյացաւ օրն և օրուան հետ հողմին սաստկութիւնն ալ բռնացաւ. նուու խառափի մը կ'երևար. մերթ վեր վեր կը բարձրանար ու յանկարծ, ինչպէս թէ երկինքն ինկնառ, ահապին բարձրութենէն վար կը կործանէր: Իր ճռնչար ամեն զիէն, և այեաց բանու թինէն զարնուելով կարծեն կողերը բանալ կ'ուզէր: Ահա որ այլքն երթիւրագէղ կուտակ գրություն նաւուն վրային կ'անցնէին. ինչ որ վրան կը գոնուէր աւշելով հետերին ծովը կը տանուէին: Այնուհետեւ աւելի զգուշութեան համար զրան առջելը պահապան կրուեցաւ որ ոչ ոք գուրս ելլէ վտանգին: Ամենուս սիրու երկիւղը տիրած էր. թէ արդեօք դրիմուիրն պիտի, ամենքս իրարու կը հարցընէինք:

Նաւապետը նաւահամքին վրայ ինքնիրը կապած նաւուն կը գուշանար. սահայն որչափ կրակը սաստկացնելով զնուը յառաջիւլու կը բռնադտամէր, նայնչափ ոնիկոյ հակառակ հովուն բռնու թինէն ծանր կը քալէր: Այն խուսիւալ ունչուն ծովուն վրայ մի միայն մենք էինք, և այն բաստակացը յառաջի կը գուշանակ վարչի մը նիւթ չէր մնացիր. եթէ նաւը պատու էր ընկույթինը ալ փայթս չէր. ոչ աշխարհը ոչ կեանք այսուհետեւ կը հոգայի. իրը ուշաթափ, իրը ապուշ մէկ մը եղէր էր: Միայն մէկ ներքին մզում մը զիս այն փակեալ խղզուկ տեղէն գուրս ելլել կը յորդուէր. կուրժքս նորու զով օգու կարօտ կը զգար, նայց նաւուն գոււը կուպած կը գուշանակ վարչի մը կեցած: Սանդղին ոտքը նստած իրը անդգայ մի միայն մասնութիւն միջոց գտնալ ու գուրս նետուիլ էր. այն տեղուուն խղզու ի օգէն թոփեր ամուր մը կը ճմէին: Երկար գիշեր մը վեր ջապակ անցաւ ու լուսաւ երրորդ օրը՝ առանց օդուն վրայ ամեններն թարթքութիւն մը բերելու: Երկու օրէ ի վեր շատերնիս կերպար պարածէինք. տաղնապին ու շար-

արհատ իրբներով վրայ կը հատնէր. բռնը հատուծ էր աշշերնէս: Կառուս պաշտօննէից որ անձկանօք կը հարցունէնիր թէ յոյս կար փրկուելու, անձոր մեղի քաջալերութիւն տալ ուզելով ժափտ երես կը պատասխանէնիր. բայց ով որ աղէկ ուշ կը դնէր, կիմանար անսնց սրտին տագնապը:

Այսպէս անցաւ առաջին ու երկրորդ օրը. երր յանկարծ իրիկուան դէմ ահա. ուր աղմէկ մը ամենը վեր ցատակեցինք. հանդարեցնութէ թէ բրջի վայրկեաննիս համեր էր ու նաւը խորտակած ծովը կ'ընկրղմէնիր: Այնքան գոււը ամեր մը գոց էր ու բռնադտանը չէր ըլլար. Տիկնայց սարսափի աղջաղակը տեղը թնդացուցին, ամենուն երեսը տագնապը լի էր: Զիրար կը մզէին կ'աղաղակէին որ գոնինը բացուին ու թող տրուի ի իրենց գոււը բացու բացու սիրու բացու սիրու ելլել. կինաց պահպանութեան բնագգումը համարէլ կուտար իրենց որ այն փակարանէն գուրս կարենիք էր վրիկութիւն գունալ, իւ այսպէս մինչ ամենը յուսահատ այն տեղէն գուրս նետուիլ կ'ուզին, նաւապետներէն մէկը երենալով զամենը հանդարեցնել կ'աշխատի. այն ահաւոր ազմուկը նաւուն մեծ կայմին խորտակուելէն պատճառեալ էր: Հարկ էր որ ոչ գուրս ելլէր, ծովը բանի մը չէր ինայիր, ամենայն ինչ կ'ալլէր կը տանէր. և այն հարուածին հետ երկու նաւասորի ալ անհետացած էին ալեաց մէջ կորսուելով.

Գիշերը հասաւ ու ծովն աւելի սաստկացաւ. նաւը փոքր փետուր մը կը նմանէր, և իրը խաղալիք աղիքէ աղիք կունեսուէր: Ուստի վրայ կենաց անկարելիք էր: Նատերը քաշած նեղութենէն իրը ուշաթափ մահը յարագոյն կը համարէին: իմ միրտու կը մարմէրէր զովսան կը զանանոր ներսի յաւ ալ նիւթ չէր մնացիր. եթէ նաւը պատու էր ընկույթինը ալ փայթս չէր. ոչ աշխարհը ոչ կեանք այսուհետեւ կը հոգայի. իրը ուշաթափ, իրը ապուշ մէկ մը եղէր էր: Միայն մէկ ներքին մզում մը զիս այն փակեալ խղզուկ տեղէն գուրս ելլել կը յորդուէր. կուրժքս նորու զով օգու կարօտ կը զգար, նայց նաւուն գոււը կուպած կը գուշանակ վարչի մը կեցած: Սանդղին ոտքը նստած իրը անդգայ մի միայն մասնութիւն միջոց գտնալ ու գուրս նետուիլ էր. այն տեղուուն խղզու ի օգէն թոփեր ամուր մը կը ճմէին: Երկար գիշեր մը վեր ջապակ անցաւ ու լուսաւ երրորդ օրը՝ առանց օդուն վրայ ամեններն թարթքութիւն մը բերելու: Երկու օրէ ի վեր շատերնիս կերպար պարածէինք. տաղնապին ու շար-

ժման այլապութիւնն այն աստիճանի էր որ
կերակրի վրաց մատեմի խոկ զգուում
կը բրեւր, իս իրը ուշաթիք մէկ մտա-
ծութենէ մը միայն կը նեղուէի. ինչպէս
ինքինքս գուրս նետեմ, իս առիթը չեր-
կարեցաւ, նաւապեսաներէն մէկր ՚ի պոր-
տուց բռնադատեալ գորս ելլիւ, մի-
ջոցը քաղկեցի, մօտեցայ, և մինչցեռ ձեռ-
քը գուրսը գրած կը բանար, աչքս գոցե-
ցի յո զիմքը մզիլով գորս նետուիցաց.
Այս փայրկեանէն ետք ինչ հանդիպեցաւ,
անորոշ զաղափար մը միաց միոց միու-
տեմ միայն որ անմիջապէս ձեռք մը երկին-
ցաւ որ դիս ըմբռնէ. քայց մի և նոյն տառեն
հաւառը ալիք մը զարդար նուուն կողց,
անցաւ վրացէս ու զիս կլիեց տարաւ, Սաս-
տիկ հարուած մը զգացի կրծոց վրաց. բայց
առանց հասկրնալու թէ ինչ կ'ընեմ, միայն
կենաց պահպանութեան բնագգումի ձեռ-
քիս ուժ տառւ, գտայ կոռուան մը ու կա-
տազութեամբ անոր պլուեցաց մնացի, Աւ-
ես չկայի. մոթ էւաւր մը ինչաւ աշքե-
րուս վրայ, և երր աշքերս բացի տանին
խթկիս մէջ անհողնին վրաց պառկած եմ:
Հուարած աչք մը չորս կողմ պարտուցիք,
տեսնեմ սպասաւոր մը գուշիս սառ կը
դնէր. իսկ անոր բովը ուրիշ մը կեցած ե-
րակս կը չշատիէր, որ և աշացս բացուիլը
տեսներով տանէք տեսանցից կամաց
կամաց միտրո զափատացաց և սկսայ ան-
խուեմութեանս վոլոնգը յիշել. կրծոց հաւ-
րուածէն տառատ արիւն գուրս տաւ եր էի
տառաւերկու. ժամէկ աւելի անզգայ մնապէվ.
միայն թէշին մասնաւոր խնամաց կեանքս
պարտական եմ: Օդը սկսեր էր մեզմանալ
ու չըրրորդ օրը պայծառ ծագեցաւ. ոգուն
հետ, գորաւոր զիզի մը չնորհիւ, ծանր հի-
ւանդութեան մը գէմ տանու եցաւ և վրաս
սկսաւ ուժ գոյս: Այս տնիսուամիկի վտան-
գէն գոգցես հրացառվ պատասէ էր. նա-
ւուն չշափատին մէկ կողմը ինչն անօթ մը
կար, զոր ալիքը առեր տարեր էր. բայց
շուանին մէկ կոտորը մնացած էր գամի մը
վրաց պրկած: Այս վասանին ժամանակը
ձախ ձեռքու գամին ու չուանին գալով ա-
մուր մը անոր յիշեր էր ալիքին բռնու-
թեանը դէմ գնիլով: Այս միջնոցը բաւա-
կան եղաւ էր զիս փրկելու: Նաւապետը
անմիջապէս ալիքին ետքը գուը բանա-
լով բռնութեամբ ու գծուարութեամբ ձեռ-
քըս գամէն ու չուանին ապասեր էր անրա-
զաց վար տանիլով: Կրծոցս հարուածէն
զատ ձեռքս ալ կողմէ կողմ ծակած էր,
գոլուս ալ վիրաւորած: Բայց այս ամենը
ոչինչ էին այն վտանգին առջին յորմէ
բաղդա զիս փրկեր էր: Երկուս օր հարկ ե-

զաւ խղիկէս գուրս չելլեմ, մինչեւ որ զօրա-
ցայ: Բայց երր կարու եղայ նաւուն վրայ
ելլել տեսներ Ունկէյ կը հասնէիմք: —
Ուշագութեամբ միտ կը գնէի բարեկա-
միս ստորագրութեանը. կը խորհրդածէի
որ մենիր իսկ նոյն ծովուն վրաց կը գըտ-
ուուէին և յամարէն հեռու, սերբին երկիւզ
մը ինձ բան կու տար: Ո՛ գիտէ թէ մեզ
ալ վտանգ մը չի սպառնար: Արդէն իսկ
վորք քամի մը սկսեր էր չնչէլ, անհշան յի-
րակի, այլ նաւը թեթև մը կը ճօճար, և
կարծիւ ծովաւ ակարութիւնը սկսեր էր ըմ-
բռնիկ զիս:

Մինչյեւ բարեկամս իւր այս գէպիքին
նկարուգիրը կը լմացնէր, ուրիշ ճանապար-
հորդ մը որ սկզբանէ ունկնիքիր եղած էր,
ըստու ժամանգաց վրաց շատ բած
ու կարգացած եմ, ու եթէ ձեզ անախորժ
չէ, պատմեմ ձեղի նաւուն մէկ գէպըր,
որու հետեանրք չարտագոյն եղաւ քան ինչ
որ հիմա լսեցի: Բայց սրովհետեւ երկայն
է, եթէ կը ներէք, նախաճաշէն ետքը թո-
ղում:

Էւ այնպէս եղաւ, նախաճաշէն ետքը
ունկնիքը թիւը աւելիսավը նոյն տեղը
աթու առնըլով բազմեցանք. և առիթը պա-
տեհ համարելով ժամանակ անցրնելու, յօ-
ժար որորի ամենիր յանկնդրութիւնն պատ-
րաստուեցանք: Փորրամարմին ու խոշորա-
ծայն պատմիշը այն տառեն սկսաւ այսպէս:

Ա. — Նաւարեկուրիւն միւ:

Գէպըս որ ձեղի պատմել խոստացայ՝ Ա-
փրիկէի մրւս կողմը հիստուային զին պա-
տահացաւ, զեռ ևս շատ տարի չկոյս: Այն
տաեն շոգենաւուց արդի յաճախութիւնն
չիար. առաջասատաւոր նաւք էին զոր վա-
ճառափանութիւնն իրեն գործի կ'անոնուր
ծովերը կտրելու: Ճիմսըն բարձրահասակ,
զորեց նաւապետ մըն էր, որ շատ անգամ
Երասացի և յիմերիկայ ծամեթուն ճամփոր-
դութիւնն ըրած էր. վերջին անգամ մըն ալ
ձիարագքարէն ճամբար ելաւ տասը մար-
դով գէտ յիմերիկա երթալու: Երկու օր
յաջողակ հողմով նաւարկելու յիտոյ, յան-
կարծ քամին հակառակ փոխուեցաւ ու
ծովին սկսաւ իսուսիլ, մինչեւ հուսկ ուրեմն
նաւը սկսաւ վտանգիլ: Զաւրի հոսանքը մը
վրաց պայով՝ առաւ քչեց նաւը անանկ բըռ-
ութեամբ՝ որ նաւապետին բոլոր ճարտա-
րութիւնն ունայն ելաւ: Անոր վրաց յաւե-
լաւ գիշերուան խոր մթութիւնը, մինչեւ
չներել նաւուրդաց ուր երթարկին գիտանլ:
Այս անատուգութեան մէջ էին երր յան-
կարծ նաւը ուժով մը ցնցուելով գաղա-

րեցաւ Նուռապետին հրամացելովք բակոյն նաւուն մեծ խարիսխը արձգեցին, յուսով նաւը կեցրներու բայց ՚ի զուր առեն ճիզ պարապի եւաւ։ Կասաղեալ ալիքները եւ տեէ եակ երազարար յաջորդելով ահաւ որ շառաշմամբ զնար կը հարստածէին, և նաւուն բղոր խարիսխներուն բռնութիւնը ունացնացնելով՝ վերջապէս ծովեղերը նետեցին, նաւատաջը զէպ յառաջ։ Խնանի սասակութեամբ զարնու Եցաւ ծովեղերին որ նաւուն վրայ հզողները գեափնը կործանցան։

Նաւապետը տեսնելով որ նաւը փրկելու ոչ միայն յոյս ջնար ու ի քիչ ատենէն ջախջախէր պիտի, հրամայեց որ որչափ պաշար կրնային վութ թով ձեռք բերել նաւուն վրայ ժողովն. կը յուսար որ եթէ բոլորը չէ զոնէ մէկ քամին ազատուն, զետոյ քամի մը տակառներու մէջէն զինին զորոս թափել տալով՝ անուշ ջրով լեցնել տուաւ. և այս-

ակն հասուրակոց փրկութիւնը հոգարով ամենին եռունդեամբ և որտորնօք աշխատեցան։ Մի և նոյն տաեն փոյթ տարին նաւուն երկու մակոցիներն ապահովցնելու որ ալիքներէն շխրտակին, որովհետեւ նաւուն երթալով կը խրեր ու ջրով կը լեցուէր։ Այսպէս քիչ ատենաւոն մէջ հնագ վեց տակառ զինի մէկդի զրին, նոյնչափ ալ ծուր, երեք տակառ պարսիմատ, և երեք կամ շորս տակառ աղած միս։ Այնչափ զրազած էին այս պատրաստութեանց մէջ, որ մէկու մորէն չէր անցած զիտելու թէ նաւը բռն ցամաքէն որչափ հեռու էր։ Ուրիշ փոյթ շունէին եթէ ոչ ապահովցնել իրենց արկղերը, կահը, թուղթերը ու գրրքերն և աստեղարայիսական գործիները, սրոնց, կը գուշակէին, որ պէտք պիտոր ունենան։

Նաւը երթալով կը լեցուէր, որովհետեւ եակն ետեւ ամեն ալիքնոր չուր կը բերէր։

Քի վա լա։ (Տես Հու. Խ, Պր. Դ, էջ 348)։

Նաւապետը չուան մը առնըլով մէկ ծայրը պզտի մակուկին վրայ հաստատեց և միու ծայրը նաւուն վրայ. տեսնալով որ րուն ցամաքէն շատ հեռու չէին, նաւասահեաց մէկը հետն տռած մակոցիր մտաւ ու ջուրը իթեցնելով նաւէն բաժնու եցաւ։ Նաւառաջքէն հաղիւ հեռացեր կին երր մեծ այիք մը զարով զիրենք ծածկեց, և մակոցիր իրենց ոսից ներքեւ ընկղզեց։ Երկուքն ալ արեաց մէջ իյնալով և ալիքէ ալիք զյորելով, հազիւ կրնային շունչ առնուլ Ոգեսպառ և գրիթէ կիսամեռ շրջած մակուկին հետ մէկտեղ ցամաք նետու եցան։ Արտօնինին առատ ետքէն ու շոնչ առնելէն յիտոյ, իրենց առաջին մասածութիւնն եղաւ մակոցիր ապահովցնել, ալիքներէն հեռու ցամաքին վրայ քաշելով, բարեբազզարոր չուանն որ մակուկին վրայ հաստատած էին չէր կորսուած։ Նաւապետը զեռ նաւը չթո-

գած հրամացած էր որ ինչ բան կրնար ջրին վրայ լողար ծովը նետեն, զոր նաւաստիք փութացին ընելու ։ Նաւը ցամաքէն հաղիւ հարիւր գրկաշափ հետի էր։ Որսէս զի միւս նաւաստիները անվանագ պատին նաւէն, չուանին միւս ծայրը հասաւ մալուխ մը կատեցին, զոր ցամաք քաշելով լցիցերով գետնին վրայ հաստատեցին։ Եւ այսպէս մարսիսը մէկ ծայրով ցամաքը ու միւս ծայրով նաւը հաստատած, միւս մեծ մակոցիը լի սրաշարներով ծովը ինջեցուցին և երկու նաւաստի մալուխին օգնութեամբ ցամաքը հաստացին։ Դժբաղդարար ցամաք հասնելով մակոցիր զարնու եցաւ ու յատակը լրացաւ եցաւ։ Մինչ զժաւարութեամբ աշխատանկութիւն վերջապէս կարող եղան երեք տակառ պարսիմատ ազատուել, ու երկու տակառ աղած միս։ Այնուհետեւ ցամաքը եղանկերուն փոյթը եղաւ հատիկ

Հաստիկ ժողովնել ինչ որ ծովը դուրս կը նետէր, ու հեռու ցամաքին վրայ ապահովվ ցընել էր և ապա նաւապեսց նուր մնացողաց նշանացիք հրամացեց որ նաւան կոյց մերը կոստրն, զոր անմիջապէս գործադրեցին ու կոյցմերը ծովը նետեցին. Այ այսուհետեւ նաւը եղածներուն միմակը զժուարին բլարով ու չկարենալով ապահովապէս մնալ, նաւապետը նշանացիք ակնարկեց որ ծովը նետուին ու մալուիին ապահնին. Կրկին զը ափիք նաև աստեաց սիրառ. ոչ որ կը համարձակեր փառազին զիմագրաւ երթաւու. մինչեւ սուսկ ուրեմն մէկը սիրտ ընելով զգեստը հանեց ու մայումիր քաշելով սովոր ինկաւ զէպ ՚ի ցամաք ուղղուելով: Սակայն բուռն ալիք շաբու. նաև զլառն վրայէն անցներով զինքը տակը կ'առնուին, մինչեւն միքնյան ետքն կատալութեամբ մալուիր սեղմելով՝ կ'աշխատէր ձեռք չթողուլ. և այսպէս ծանր ծանր յառաջնորդ մերթ ալիքներուն տակը կ'անհրաժեշտար, և մերթ ալ ալեաց վրայ ելւելով կ'երևնաց ցամաքը լուզուող որ զինքը կը քաջալերէին: Ամեն անգամուն որ ալիքներուն տակէն գուրս կ'իջէր: ցամաքը եղազները կը տեսնէին որ օրհասական կատաղութեամբ յուսահաստարար մայումիր կը սեղմէր. մինչեւ վերջապէս սասափի ալիք մը լեռան պէս վրան լինալով զինքը բանագատեց որ այն մի միայն ապաւ էն մայումիր ձեռքէն թուու: Բայց մի և նոյն ատեն ապա նոյն ալիքը զինքը վերջներով՝ ամրող ծանրութեամբ անցներով զէպ ՚ի ցամաք նետեց: Հոն եղողք անմիջապէս զինքը բարձրանեցին ու ցամաքին վրայ զլրկեցներով խմած ջալը ետ տալ տուիին. և այնպէս շուտ մը զգաստացաւ: Անոր փրկութիւնը տեսնելով միւս նաւաստիները սիրտ տաին ու հետեւ եցան իրեն օրինակին: Նաւապետը դրեթէ մինչեւ վիզը ջրին մէջ ընկդամն տառանց ու մասաւցանելու ալիքներուն հարու ածոց, հետզդնտէ իրեն մօտեցող նաւաստիները կ'ըմբռնէր ու զէպ ՚ի ցամաք ելիքու: և այսպէս ամենը ետեւ է առաջ փրկեցան:

Այսանկ սոսոյց մահուրնէ տպատաճ՝ այն դժբաղներն իրենք զիրենիք պատասպարելու համար վրան մը կանգնեցին: Կրյուսացին նաւուն կտորներով նաւակ մը չինել և անով մեծ ծովը ելլել ՚ի խնդիր բարեկամ նաւիք մը: Բայց բազդն իրենց ծանր փորձանքներ պահած էր. հաղիւ թէ քիչ մը շունչ առանք մը կանգնեցին իրենց բարձր ալիքներուն կ'օգնէր. և այսպէս ամենը ետեւ է առաջ փրկեցան:

յաջողեցան նաւակը նորոգել, զոր ծովը ձգելով փախան ու նորէն նաւը զարձան: Բայց հն դաբարի անկարելի էր. հարի էր զարձեալ հեռանացին. որովհետեւ տանըրմէկ հոգւոյ համար սուրիչ բակելիքու կիրակու չկար եթէ ոչ քանի մը շիշ զինի ու մէկ քանի կտոր աղած միս: Մինչգես այս վարանմանց մէջ էին, ցամաքէն վայրինիք ծովը եկերրոք զիգուած բարեկամութեան նշաններ սկսան տալ. մինչեւ նաւապետը խարուելով ու համարելով թէ կրնար ինքզին: Քը աննոց վասանվէլ, ցամաքը զարձաւ: Բայց վրայեցաւ, որովհետեւ այն բարարացաց միտքը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ անոր որոցայի լարիչ: Անմիջապէս վրան յարձը կեցան ու զինքը յաղթահարելով գետինը պատկեցու ցին և սուրը վզին վրայ դրին: Խելզեն համարեցան. թէ իր վերջին ժամը հասած էր, ի վերայ այսը ամենայնի իրը հրացը ձեռքինէն ազատեցու. միայն անոր փոխանակ իր մարդիկներէն մէկը, որ հետոր ընկերացած էր, կեանըր կրանցուց: Անանկ յոյնեած, ուժէ ընկեած էր նաւապետը, որ նաւը համանելով չէր կրցած տեսնել ցամաքը ինչ կը հանգիպէր: Նաւուն մարդիկներէն միւսոյն իմացու որ իր ետեւն ինկող վայրենիներու իր փախուստը տեսնելով անշարժ և ապաւ մնացեր էին ցամաքը. և երբ տեսան որ ողջ և առաջը մակայիր մասեր էր, ցամաքը մնացող նաւապետին վրայ կատաղարար յարձկեցան ու արգաւ կուրծքը զորնելով զիակը գետինը:

Այսու հետեւ այն թշուառ նաւարեկեալք մակերնեն սուսպէցին իրենք զի ենք բոլորու վին ծովու բաղդին յանձնելու: Բայց ոչ թի ունեն, ոչ զիկ, ոչ ուղղեցոյց և ոչ ինչ և իցէ կարիք որ գործի. ՚ի վերայ այսը ամենայնի հարի էր նաւէն հեռանալ, որովհետեւ ալիքներու երագարար զայն կը ջախջախէին: Այսին փարք մակուեկին առաջաստը և նաւուն ուրիշ մէկ պատի առաջաստով մը մեծ մասեր կին մէջ զետեղեցին. յետոց բարոր մնացած պաշարները ծագովելով մէջը զրին: տակառ մի նւոր, մէկ քանի կտոր աղած միս, ողջ խոզ մը որ գրեթէ քսան վիտք կը կուէր, և սուսկ ուրեմն շոր վիտք շոր թուզ:

Այս ամենայն այսպէս պատրաստելով ծնկան վրայ եկան և իրենք զիրենիք յանձնեցին Աստուծոյ և իրենց արիութեանը. և այսպէս ամենը մակայիր նաւած առաջաստը հովուն տուին: Այսու հետեւ խորհուրդը ըրին որ առաջ պաշարները խնայութեամբ ՚ի կիր առնուն. և որոշեցին որ իրը ըմպելիք օրը մէկ շիշ մը ջուր ու կէս շի-

զինի տասը հոգւոյ մէջ բաժնեն. իսկ երբ կերպութ մարդ գլուխ կոտորակ մը աղած խողենի ուտէ, ու երկու թուզ ծռվու ջրով թրջած. Օգսուտոսի երեաներորդ օրն էր երբ այսպէս նաւը թողոցին.՝ որպէս որ խառաննեն որ ծովու ալիքները մակուկին վրայ զարներով մէջը չեցուին, ձեռք զարկին անոր բոլորը արգելիչ անջրապես մը բարձրացներու. Սակայն բոլոր օրը երկինքին վրայ խիս տմակեր կը զիգու էին. խախտու տ մակային իսկ սկսաւ առջինէն աւելի ջուր առնուլ. Գիշերուան վրայ գալորով օդն ալ ցրտեց ու. ծովն ալ աւելի խռովիցաւ. Օգսուտոսի երեսունու մէկն որ լուսաւ՝ Հովի ինջաւ, սակայն ծովը գեռ ես ոլէկու մնաց. Խոզը ջրի պակասութենէն դրեթէ մեռածի պէս եղեր էր, այսպէս որ հարկ եղաւ սպաննել. Մեծ զգուշութեամբ արիւնը ժողովեցին ու մէջերնին բաժներով խմեցին, որպէս որ իրենց կրած անտանելի ծարաւին նեղութիւնը քիչ մը մարեն. Նմանապէս իրդն ու աղքինները մէջերնին բաժնեցին, մաս մը հում հում ու ուելով. և այսպէս անցաւ այն օրը. կը զիտէին անհամբերութեամբ, սակայն ծովաւն վրայ նաւի մը հետքն անգամ չէին տեսներ. Դառն վիճակին գտաշակելով, որուցին փոքր կարիքին պարապ չիշերու մէջ ամբոփիւթ ըմպելիքի ծոտայեցնելու նդասակաւ. և այսպէս այն անախործ ըմպիւթով մեծ սփոփունք գոտին. Մինթ զիեր կը վրայ հուսաւ. ամպերն իսկ շատ աւելի ցած իջնելով. վրանին ծանրացան ու երկինքը ոկսաւ մերձաւոր փոթորկի մը սպառուալու կէս զիշերունէ յառաջ ծովն այնչափ առատութեամբ յարդեց հաւակին մէջ որ շատ անգամ գրեթէ կիսով շափ լեցաւեցաւ. Ոմենուն փոյթը եղաւ ջուրը գուրք թափերու. ոմանք զիսարկով կը թափէին, այլք ինչ և իցէ բանով որ կրնային այն տագնապին տառն ձեռք բերել:

Սակայն բանաւթենէն ճնշուելով կը շառաւէր ու բոլոր ճեղքիրէն ջուրը առատապար մէջը. Կը թափանացէր ալ գամենը չէին բաներ. Ասսամիկ փայտականց լոյսը մութ ամպերը ակսասենկ ճեղքելով այն շշափելի խաւարը կը լուսաւորէր ու տեսարանը աւելի ահաւոր կ'ընէր. Այնպիսի սարսափիքի ատին եղաւ, որ այն խնդերէն ոմանք ալ փրկութենէ յայսերնին կը տրեցին, և այնուհետեւ կարելի չէր համոզել զանոնք որ օգնելով միւնիերուն վաստակոց մասնակցին Եղան ոմանք ալ որ գլուխնին ջրին մէջ ընկըմելով կ'ուզենին բարունել թէ խզդուելով ինչ նեղութիւն պիտոր քաշին:

Օրը լուսաւ և արևն այն տհաւոր տեսարանին վրայ իւր լոյսը ցոլացուց, սեպտեմբերի առաջին օրն էր. Աշխատաթենէ ընկճած, արևուն կիդիչ ճառագոյթիներէն այրած, ծովան վրայ ամեննեին նաւ մը շտեսնուելով, ջրերնին և ուժերնին երագարար նուազելով, և նոյն իսկ նաւապետին նաւու մը հանգիպելու ամեն յոյս համականը լով, սեպտեմբերի երկրորդ օրը զգացուց մարդիկներուն որ հարկ էր մակայիշ դէպէ ի ցամաք քարձընել. Հետո թեամբ մը կը լոյս միւն կը առաջ մինչև սեպտեմբերի վեց նաւարար կելով գեռ և սամարին հետք չերք առաջարին հետքը չէին կը բարձրացնաւ անհամար անդին ու դաշտայեաց քարձը քարածայուից ծովափ մը երկեցաւ հեռուանց, որոց սուից ներքեր ծովուն ալիք զարնու եղաւ. կը խորտակէին: իսկոյն մակայիշ գէալ ի հոն ուղղեցին ու մէծ վրանգներով վերջապէս կրցան այն թշուառները ցամաքին մերձնեալ:

Բ. — Ցամաքի պատահարք:

Պատմիչնիս հոս հասնելով՝ առ վայր մը հանգիստ առաւ. Ռւնենդիրքս որ հետաքրքրաբարար ու մէծ ուշագրութեամբ ունին կը մաստցանէին, գսկացուցիչ կերպարանք մը առինք խեղճերուն փրկութիւնը եղած համարելով. Ասկայն պատմիչը առանց շատ ժամանակ անցրնել տալու գարձեալ շարունակեց.

« Ասիտակ կոչուած գլուխն էր. սեպացեալ ու դժուարին ժոյուիր: Աթերորդ օրը սկսան այն ժայռուտներուն բովէն նաւարիկ ունայն տեղ ցամաք ելլիւլու տեղի մը բնտուելով: Վերջապէս երեք օր ետքը, ուժաթափ, անօթութիւնէ ու ծառաւէ կիսամեռ, կարող եղան դիրամատոց տեղ մը գտնալով ժայոի մը գլուխը ելլել. սակայն ովկ կրնաց գուշակել իրենց լրանմը երբ տեսան որ այն անդին ընդարձակ անհուն երկիր մըն էր, անինակ ամեննեին, ուր ոչ կանաչի շիւղ մը կը անհմուկ էր և ոչ կաթիլ մը ջուր: Յուսահատութենէ իրենց դիրենք գետինք նետելով, —

« Ալ բար է, կանչեցին. հոս է որ պէտք է վլոջի շունչերնիս առնը. ալ այսուհետեւ յաց շունինք ոչ ջուր գտնելու և ոչ ինչ և իցէ պաշար, ոչ մարդ և ոչ վայրի գազան մը. ասանկ երկիր մը վրայ բան շիայ որ կարենաց ապրիւ: —

« Քիչ մը ջրային հիւթ որ դեռ ևս միացած էր գրանին աշշերնուն վրայ ինջաւ և առատաբար վաղեց. սակայն նոյն իսկ այն աղի արցունքներն որ հետզհեաէ այն թը-

շրառութենէ խորշանկեալ երեսաց կրտ-
յին կիթսային, խեղճերը բնական բերու-
մէ մը մուկալ մատով կը ժողովէին ու բե-
րանմին կրտանէին, խնայելով որ չըրդայթէ
կորսուին հապա քիչ մը թրջն այն իրենց
պապակեալ լեզուն որ այն ատեն այրած
մագաղաթ կը նմանէր. անանկ կարծրացած
էր որ մեծ զժուարութեամբ կրնային խօսք
մը արտասանել և իրարու բան հասկցնել.

Երկրորդ օրը, ահաւոր օր մը անցրինելն
ետե, իրիկուան զէմնաւաստիներէն մէկը
յանկարձ կանչեց. —

« Կարծեմ լցոս մը կը տեսնամ» :

Եւ յիրակի կրակի մը բոցն էր, բնիկ Ա-
քիրիկեցւոց բատակետոց մը մօտակաց գոռ-
շակելով, որոշեցին որ գիշերը լուսեայն ա-
նոնց քովը մօտենան. ստեղյան այս իրենց
առաջադրութիւնը չիրցան յանողցընել: Յաջորդ օրը, որ սեպտեմբերի տասն էր,
մտքերին հաստատուն թէ դէպ ՚ի յատ-
նի մահ կերթացին, անզէն ինչպէս էին,
յառաջ քալեցին, և քիչ մը եաբը ուղաբ-
րու խումբ մը տեսան ու մարդոց բազ-
մութին մը: Նաւապիտոն իր մարզինե-
րէն երկուը միայն հետոն առած գէպ ՚ի
այն մարզիներուն յառաջեց, ու գետնը
ինապուն և երեսի հոգուն տաղով նշանացի
անոնց գութը շարժել կը ֆանար: Բայց այն
բարբարոսները գութ շարժելու աեղ վրա-
նին յարձեցան, զգեստնին մերկացնելով
կողուատեցին, և ապա զիրենք այ մէջերին
իրը գերի բաժնեցին: Նաւապիտան երկու
պառաւներու ձեռքը տրուեցաւ, որոնք
գաւաղանաւ ծծելով զէպ ՚ի ուղաբերը
քշեցին տարին: Գլխէն մինչեւ ուղը մերկ,
առանց կօշիկ, չէր կրնար շուռ քաղէ: Այն
պատասխաներուն իրանը կը ցուցընէր,
որ մէկակ ու ցամաք՝ ստուած կը նըմա-
նէր: Երբ ջրհորոց քովը մօտեցան, անոնց-
մէ մէկը ուրիշ կին մը կանչեց, որ ձեռքը
փայտէ մնէկակ սկսուեղ մը բռնած լի ջը-
րով քափերին նեկաւ: Այն սկսուեղ գե-
տինը զնիւով վնաւապիտը ուրիշ մէկ ըն-
կերով մը անոր տաջին չըրեցուցին և ուղ-
աբրու պէս գութինին մէջը իրովել առուին:
Նաւապիտ թէսէտ և ընկերներուն յան-
ձած էր որ իթէ ջրհորն ներսուն տօտենան բգ-
գուշանան մէկէն շաս ջաւը շխմեն, չիրր-
ցաւ հանգութել և իսկոյն կոմքին ջրին
կէսր խոնեց: Զարը գրիթէ անանկ պատոր
և անախործ էր ինչպէս թէ երկայն տաեն
նաւու մը խորչ կեցած ճացած ու նեխած
ըլլար: Հանգերձ այսու այն ջուրը իրենց
համար նախախնամական էր: Նոյնը խմե-
լէն յետոյ, գարծեալ ուրիշ մեծ կոնք մը լե-
ցուցին նոյն ջրէն ու մէջը քիչ մը ուղտու

թթուած կաթ տաելցուցին: Այն ըմպելիքը
հիմնալի ըմպելիք մը երեցաւ այն թշուաւ-
ներուն, յորմէ այնչափ խմեցին մինչեւ որ
ստամբունին ուռեցաւ: Անկէ հարը քիչ մը
ուստիւու բան խնդրեցին, բայց գժրադդա-
րար այն Արաբացիք հետերնին ամենահին
պաշար մը չունէին: Արեւ կիդիչ ստատ-
կութեամբ վրանին զարնելով կը սպասուեցը-
նէր զիրինք. մորթերնին անանկ կը տապ-
կէր ինչպէս մին կրակի առջին:

Քիչ մը եաբը այն արաբացի կարաւա-
նը երկու բաժնեւեցաւ: մէկ մասը որիշ
ձամբայ մը բռնեց գնաց, հետք տանիլով
նաւաբիկելոց կէուը: իսկ նաւապիտն ու-
րիշ չորս ընկերներով մանացն գերի եր-
կրորդ մասին հետ: իրենց աէրը ուրիշ բա-
րենաւուորիկն յետոյ, բանագուտեց զիրինք
որ մերկ ու բռնուան քալելով ետենաւ եր-
թան: Աւազն, որու վրաց կը քալէին, անանկ
չարժուն ու բարակ էր, որ իրենց ամեն
քայլին գրեթէ միջւեւ ծունիկերնին մէջը կը
խրէն: Անտանիլի էր իրենց քուած վիշ-
տը. մէկ կողմանէ կիզիչ արեն իր բորբո-
քեալ ճառագայթներն աւազին վրային ան-
դրագարձնելով՝ անոնց մերկ մարմինը կը
առաջարկէ: միւս կողմանէ սրածաց քարեր
աւազին տափէն ցցուելով ամեն ոստիքայ-
լին սոքերնին կը վիրաւորիէն, թող փոր-
հարութիւնը որ զիրննիք ուժաթափ կ'ընէր:
Յոգնած, գուգրած, յուսաքի այն ժոյառ-
ափի գագաթը ելլերու, առ վայր մը աւա-
զին վրաց կը նասէին հանգիստ առնըլու: Ասկայն իրենց անգութ տիրոջը գաւաղանը
կը բանագուտէր զիրինք նորէն ճամբանին
շարունակելու:

Երբ Այհարաբի անհուն ամսուն ամսութիւնը
սկսան մնանք կիրինք ուղաբերու վրաց հեծ-
ցուցին: Նոր տանչանք մին ալ կը սկսէր իր-
ենց համար: այն կենդանւոյն տառանոզ
շարժմանիքն կայինին տեղ տեղ շարունակ
շփուելով ճայթեցաւ և արինը սկսաւ ա-
սատարար հասել: Արեն ալ անգութ շմա-
լով, որիշ տեղեր մորթերնին այրեց ու-
րշաւեցուց, սկսրինին ալ ամեն քայլի խօսի-
ւանով կարծես բաժնութիւն կ'օւզինն: Այն
կերպով ճանապարհորդել անկարիի ըլլա-
լով, յաջողեցն ու գտերէն վոր իջնէլ, աս-
կայն հարկ էր ոչ միայն բոկոսն քաղէլ, այլ
և որպէս զի կենդանինիքն չըաժնուին սրա-
ծայր քարերու վրաց վազել, անով ոչ միայն
ամեն քայլին իրենց վէրքերը կը բացուէին,
հապա նոր վէրքեր ալ կը ձեւանային: Այսպիսի անտանելի տանջանքներէն սրտա-
բեկ ու լքեալ, բռնու իրենց արփութիւնն ու
փիլիսոփայութիւնը կորուսին: Կ'անիծէին
իրենց չար քաղցը ու կը ցաւէին մտածե-

լով որ լուսագոյն էր իրենք զիրենք ծամբը նետած ըլլային քան թէ անանկ մարդկացին կերպարանաօք անգութ զագունենութ ձեռքը իշխային. ասկոյն շատ ուշ էր ։ իրենք իրենց մէկ գուրա եղած կր փափազէին բռնի մահուամբ անձնատպան ըլլալ. այլ ոչ գանակ տնեին և ոչ ինչ և իցէ մահարիթ գործի. բայց թէպէտ և այս անտառնելի տանձանքները զիրենք ասանկ կրից մէջ ձգոծ էին, ներքին խայմնանքնին վերջապէս արթնցաւ, և զգաստանալով իրենց այս յուսահասու թենէն, համակամութեամբ իրենք զիրենք Աստուած կամացն հասականեցուցին։ Շատ չքնար այն կարաւանին Արարացի գործ գործնել այն զգումիլի գերիները մէջ չերինին բաժնեցին։ Համեւ անունով մէկը զնաւապետը ուրիշ մէկ ընկերով մը գնեց և ուղարկ մը վրայ հեծցուց, ուրիշ կերպակուը շտարով եթէ ոչ քանի մը կաթիլ կաթ։

Սեպտեմբերի տասնընկեմին, միօրեայ հանգստանէ մը ետքը, տուաւուանց կանուխէկ Արարացի իրենց վրանները ծալընով ուղաներուն վրայ բեռնաւորեցին ու ճամբայ ինկան, իսկ այն խեղճերը բըռնոտասիցին ուրորդ ետքնուն երթալու, թէպէտ և անսնիկ ցաւ կու տառին իրենց վէլրիբը և անսնիկ պնդացած էին անդամնին, որ ամեն քայլ առնելինուն սաստիկ կը պոռացին։ Միշտ գէպ ՚ի հարաւային արենելնան զին կը ձանապարհորդէին։ Նշան առուածորնաւապետը միւնքներէն իջուլիկինս անունով մէկը անսաւ ուղոսի մը վրայ հեծած. երեք ժամէ ՚ի վեր ճամբայ ելած էր ։ կազն ՚ի կազ քայլելով անոր քովը մօտեցաւ ու մեւր սեղմեց. ուղտը խոկիս կանաւ առաւ. խեղճը բոլորութին մէրկ էր ու մորթը զիստիմի արած. մարմինը, ինչպէս նաև երեր, անանկ այրու ու բորբոքմէ էր, որ միան իր նուազ ճայնէն զին. քը կրցաւ ճանշալը ըստու իրեն թէ ողջոյն գիշերը րաց օդուն մէջ պատկելու բռնադասուած էին զինըը, և թէ քաշած անտանելի ցաւ երէն կը զգար որ մահը շատ հեռու չէր. թէ վրան ալ ուժ չէր մնացեր և թէ իր տիկինը քիշ մը գուրք զգուղով զինըը ճարպանային մէկ մը չուր գանել։ Բայց անոնք ալ տակի անգամթ ոչ միայն զինքը ծաղր կը նետին ու երեսը կը թքնէին, հապարակէս զի կրցածնուն չափ իր տանջանքը սաստկացրնեն զինքը վրանին ըլլաքն մէջն, ուր իր տէրը թոյլ տառ կը կինալու, մէկի վարեցին. այնպէս որ բռնազ ատուեցաւ բոլոր օրը կիղիչ արեւուն սաստկութեանդ ատիլ անցունել։

Քանի մը ժամ ետքը հասաւ Քարք անունով ուրիշ զգացդ ընկեր մը թշուտուը ալ գրեթէ մորթ շունէր. մարմինոյն միսերը կտոր կտոր եղած և այրած կերենային։ Կիշերը վրայ հասաւ, և օրուան ջերմնաթեանը պող թացութիւն մը յաջորդեց. նաւապետը աղացից իր Արարացի ամիսը որ իրենց թոյլ տայն նոյն զիշերը ընդպարձակ վրանին մէկ տնկինը պառկելու ։ Եւ կարծես Արարացին հաւան էր իրենց խնդիրը կատարելու, որովհետեւ մաստովը կը ցուցնէր իրենց պառկելու տեղը. սական կոնայք ընդդինացն ու չուզեցին ամեննին հաւանի. այնպէս որ հարկ եղաւ զուրս մեան մինչեւ որ իրենց աւերիք ուղտութը կիւն, Որմէ ետքը անոնց ամեն մէկուն մէկմէկ չիւ պառկելի կաթ տապավ, երբ կանայք քնացան, տիրոջ որդիկներէն մէկին գուրթը շարժելով նշան ըրաւ իրենց որ առանց ամեննեին աղմուկ հանելու սողոս-

կայն նաւապետն ուղիւով տնար սիրտ տայ կանչեց ետքէն. « Ասասւած ամենակարող է ։ և ապա կայնեցաւ անոր հեռանալը զիտերւ։ Այսոն անանկ զէր էր՝ որ սաստիկ ցնցմաւքներն ու զիտոնը կը դիտէր որ կին. զանուայն մրոյ կը չփուէին. մորթը տարցած ու մէկն բաժնուած կտոր կտոր կախուած էր, և արփանը կաթիլ կաթիլ հուսկով կին. դանւոյն վրայէն գետինը կ'իշնար խեղճ նաւապետը սաշատու զգալով այն տեսարանէն, և Տէր Արտուած, կանչեց, մի թուղուր որ ասանկ տանջանք քաշելու համար ապրիմի։ »

Ասկէ յն բաղդն իրեն ար չորտագոյն պայման մը պահած էր. իր տէրը որ չափաւարապէտ աղէկ կը նոյցէր իրեն, զինքը ուրիշ չարագոյն ու վաս Արարացի մը ծախս. որ երկայն ատեն զինքը վազցընելէն յետոյ, վերջապէս թաղ տուաւ որ քիչ մը գագարի։ Պազստանաք ամենէն կաթիլ մը ջուր կը խնդրէր, այլ ոչ ոք իրեն կու տար ։ Քաշած նեցութիւնն անանկ էր որ հաղիւ կըրնար սորիք վրաց կոնգուն կենալ. ճարպաը անանկ սաստիկ էր ինչպէս երրեք և ոչ գաղափարը զգացած էր ։ Էրիկ մարգիկներէն յուստակատերով ջանաց կանանց գուշը շարժել ու քիչ մը ջուր գանել։ Բայց անոնք ալ տակի անգամթ ոչ միայն զինքը ծաղր կը նետէն ու երեսը կը թքնէին, հապարակէս զի կրցածնուն չափ իր տանջանքը սաստկացրնեն զինքը վրանին ըլլաքն մէջն, ուր իր տէրը թոյլ տառ կը կինալու, մէկի վարեցին. այնպէս որ բռնազ ատուեցաւ բոլոր օրը կիղիչ արեւուն սաստկութեանդ ատիլ անցունել։

Քանի մը ժամ ետքը հասաւ Քարք անունով ուրիշ զգացդ ընկեր մը թշուտուը ալ գրեթէ մորթ շունէր. մարմինոյն միսերը կտոր կտոր եղած և այրած կերենային։ Կիշերը վրայ հասաւ, և օրուան ջերմնաթեանը պող թացութիւն մը յաջորդեց. նաւապետը աղացից իր Արարացի ամիսը որ իրենց թոյլ տայն նոյն զիշերը ընդպարձակ վրանին մէկ տնկինը պառկելու ։ Եւ կարծես Արարացին հաւան էր իրենց խնդիրը կատարելու, որովհետեւ մաստովը կը ցուցնէր իրենց պառկելու տեղը. սական կոնայք ընդդինացն ու չուզեցին ամեննին հաւանի. այնպէս որ հարկ եղաւ զուրս մեան մինչեւ որ իրենց աւերիք ուղտութը կիւն, Որմէ ետքը անոնց ամեն մէկուն մէկմէկ չիւ պառկելի կաթ տապավ, երբ կանայք քնացան, տիրոջ որդիկներէն մէկին գուրթը շարժելով նշան ըրաւ իրենց որ առանց ամեննեին աղմուկ հանելու սողոս-

կերով վրանք մանեն և անիբն մը կծիլին, իիշ մը նուրբ աւագ իրենց իրը անկողին ծառացեց. և որովհետ ցրտին զէմ պաշաւ պանեալ էին, ամենը խոր քնավ քնաց անմնչե երկրորդ տառուն:

Արկու օր մասցին այս տէջը. հանցիտար, քոնը և կոթր նուապեատին քիչ մը ուժ տուին, և մասնաւ որապէս արփութիւն ուրու շատ հարօս էր : Դժբաղդաբարո՞ւ սեամորթ, անգոթ և ուժեղ գերի մը ուղց անցթանալ նաւատաւտին և իր Քյուրով ընկերոց վրայ Վրայ Արտինին ատէ տնկին մը զիրենք տեսած ըլլարով, ուզեց անկէ դուրս փորել. ստկոյն իրենց տէրը ընդգիրնոցու, ու սեամորթը զիրենք միացն ծագր ընելով գոհացաւ :

Փոքր կարտանր ատէ ոլ ճամբար եւրաւ. ծալին 300 մզն հեռու էին ու ջուր ամենին չշռնէին. իսկ կերակուր հասիւ չմեռնիր չափ կու ասաին իրենց, այսպէս որ հազիր կընացին ոտքի վրայ կանչի. իրենց մարմնոյն հութերը ցավքած, ամենայն խոնաւութիւն ցնուած կմախր զարծուծ էին, Որպէս զի իրենց պապակը նուազեցինն, բռնադատուած էին փոքր կարիքնին խմելու, ձամբան մէկ քանի խզունջ գտնելով կրակի վրայ խարկեցին ու կերան. այս զէլքրի փոքր բարեբազզութիւն մը համարցան այդքան թշուառ առնեն մէջ, կեր ջապէս անօթութիւննին այն աստիճանի ստահացաւ, որ մանք թե երնին կը խածնին միր փրցրնելու ատելու համար: Անգամ մը նա ապեատ բռնադատուեցաւ մէկին թե երը կանալին ետքը կապելու, որպէս զի իսափառնէ զինը որ ինքոյինը չուտէ. Ու իշ անգամ մըն ալ իրենցիկ երիւուր ազաց մը բրնոնեցն ու մարթելու վրայ էին որ ուստին, երբ նաւատափեալ վրայ հասնելով խափանանց :

Այսպէս աստրոտմ ճանապարհորդութեամբ երթալով կար ւանե՞՞ օր մը երկու վաճառականաց հանդիպեցաւ, որոնք իրենց վաճառքը ուղաբրու վրայ բռնաւուրած էին: Կարտանին արինայք, երիստապարու ու պատաւունք, գնացին ի ատաց երկու օստրաց. բայց շունէին ջար՝ որ, ինչպէս սափորութիւն էր, անոնց տանին, անոր փոխանակ առին մեծասկ մորթ մը և վրան շինելու գլան մը լաթ, որպէս զի գնէ հօպանի ընեն անուց: Խսկոյն այն սապարականները ուսոր երան, և զանոնք սիրավ ընդառնելով բարենցին և խալզագութիւն բնդ ձեզ ը ըսկով: Կանոյք անոնց ողջանին փոխադաբար պատասխանեցին, և անմիջապէս մորթով ու լաթով անոնց համար հավանաւոր տեղի մը շինեցին :

Այն հովանիին ներքե նատելով ամենը սկըսան խօսկցիլ իրենց ճանապարհորդութեան գէպերը բաստմելով, բարեբազզար նաւապեատ յաջողեցաւ կնիկներէն մէկէ մը իմնաւոր որ այն վաճառականները Պարորայի Սուրբանին երկիրներէն կու գոյին. և եթէ աննացմէ մէկը, որ Սիտի-Համետ կը կոչու էր, ուղինար, կընար զինքը գնել ու հոն ահզուանքը տանի, և այնաբէս կընայ յուսալ զարձաւլ իր կնիկը տանալու :

Այս զրայ նուապեատը յի յուսով մօտեցու Սիտի Համետին, և ձեռը փայտէ ափսէ մը րանած նշաններով կը ջանար հասկըցրնել որ ինքուն անանկ չոր ու պինս էր որ հաղիւ կրնար խօսիլ: Այսի Համետ հարցուփոր ըրտ. զինըր քաղցրաւ թեամբ, և ապա անոր ափսէին մէջ զրեթէ չիւ մը յատակ ջուր լիցուց: Նաւապեատ կէսը խըմեց ու միս ս կէսը տարաւ քարցրին աըւաւ, որինեղը հապիւ կրնար շանչ առնուլ. ինչ աղին ու սրտաշարժ նշան քարեկամութեան զոր թշուառութիւնն աւելի կ'արծարծէ: Վաղուան օրը Սիտի Համետ նորէն հարցիորդ ըրտ զնաւապեատը, որ կրցածին շանաց հասկցրնել անոր իր թշուառ վիճակը, Արաբացին այնշափ թշուառութեան ըստեւլ: Կաւապեատը գրաց շիրցաւ արցունքը բռնել: Կաւապեատը մընոր գոր թէ տեսնալով, աղոչց որ զինքը գնէն ու Սարորի Սուրբանին տունի: Բայց Արաբացին պատասխանեց բէ զժուարին էր. սակայն եթէ յաջողէր զինքը զնելու, ի Մակասոր կ'ուզէր տանիլ, որ ամբացուց նուահանգիստ մին էր, կ'ըսէր: Յեսայ հարցուց թէ ինչ տալու էր իրեն այս ծառապութեանս փոխարէն: Նուապեատը նշանացի հաւաքցուց որ յիսուն զահէ կան կու տար իր անձին համար, և նոյնշափ տալու էր իրեն միս նաւապարաւ իւրաքանչիրն համար որ պատէր:

— Մի աները չեմ ուզեր զնել, պատասխանեց Արաբացին. բայց գույ յիսուն գահեկանէն որշափ աւելի կու տաս քեզի համար, եթէ քեզ գնեմ ու բարեկամացգ քու տանիիր:

Նուապեատը գործր զի բացնելու համար յանել հարփեր զահէկան խստանալու:

— Ի Մակասոր սնինս ստակ, հարցուց իրեն գործեալ Արաբացին ձեւերով ու խօսքերով, թէ միտրդ գրած ես ինձի սպասել ատաց մինչեւ որ հայրենիքէ գնդանիս: Նուապեատը պատասխանեց անոր, թէ ի Մոկատոր հասածնուն պէս, զոն իր մէկ բարեկամը սահար ձեռքը պիտոր զնէր:

— Զիս կը խարիս, ըսաւ Արաբացին անոր երեսը նայելով:

Սակայն նուռագետը փութաց նշաններով հաւատարմացուածել իր խօսքը:

— Հաստ լաւ, ըստա Արաբացին, ես քեզ կը զնեմ, սակայն աղէկ ուշ դիր: որ եթէ միտքդ զիս խորեն է, անմիջապէս վիզդ պիտոր կորեմ:

Յետոյ յանձնենց նուռագետին որ լուս կինայ ու ամեներին նշան չտայ եղած խօսակցութեան:

Ողջոյն որ մը ոպասելէն յետոյ, վերջապէս տեսաւ որ Արտի Համէտ զինքը զնից, այն Արաբացիներուն փոխորէն ասարով երկու խոյոր սիրեէ շինած ծածկոց, մէկ կոտոր մի հապատ գունավ հաւարակ լսթ, ու քամի մը շայամի փետուր:

Նաւապետն այս կերպով ինքզինքը այն բարրարսաց ձևոքէն ազատելէն յետոյ, աշխատեցաւ Համնզիլ իր նոր ակրը որ նաև իր միւս թշուառ լնկերներն ալ գնէ: Արդէն Քարարը խոնջաւթենէ բուրուսուած էր և ողջոյն գլուխն ահաւոր վէրք մըն էր: Իր երկայն մազերը դղուելի երևոյթ մը ունէին: Արտի Համէտին եղբայրը, որ բիրտ մարգուն մէկն էր, գաւազանով մը խեղճնին զլուխը խայթելով կը զուարճնարա: Ա.Ա. նոյն իսկ նաւապետն առանց նկութեան շթուուեցաւ: Արտի Համէտ, և նաև իր եզրայրը, սկսան յանդիմանել զինքը տեսնալով որ իւր սրունքները վիրապից էին, իր զններն, իր դիմէտին ասդիս անդին դարձնելով, և անով սաստիկ ցաւեր կը պատճառէին իրեն:

Վերջապէս Արտի Համէտ համոզու եցաւ նաւապետին լնկերներէն երկուքը զնելու, յորոց մին էր Քարարը: Երկու օրէ ՚ի վեր ջուրը սպառուած էր: Նաւապետը քանըշրսա ժամու մէջ միայն քիչ մը կաթ կրցիր էր ձեռք ձգել ու բօւռ մը խզունց: Կէսօրու-

նէ ետքը մինչև իրիկուն ինքն ու Քարար աշխատեցան փայտի կտորներ ժողովիեր որ կրակ գտան: կէս գիշերու ընէ քիչ մը ետքը իրենց տէրը քովիրնին մօտենալով մասավը ցցուց թէ ուր զնելու էին փայտու Յետոյ ծերացած անկարող ուղարկ մը քերելով, զոր ծածկոց մը տալով գնած էր, ըստ սովորութիւննը չոգեցուց, և անոր սովորին ծամելիքէն շուան մը անցրնելով դուռիւր կողմանակի քաշեցին ու պոշին կապեցին: Ապա պղնձէ կոնք մը բերին ու Արտի Համէտ կենդանւոյն վզէն երակ մը բանարար վաղած արիւնը մէջը ժողովեցին, որ կիրով շափ լեցուեցաւ: Այս արիւնը կրամիկ վրայ դրին և զգուչութեամբ խառնելով եփեցին, և ապա վոր առնըլով նաւապետը և Քարար վրան նետու եցան ու լսիեցին: անանկ անոյշ եկաւ իրենց այս կերակուրը: Այս լմնալէն ետքը ուղարին մորթը հանեցին, և աղիքները խնամբով ամանի մը մէջ յեցուցին: բայց գծրաղդարար չուր չըւնէին որ զանոնք եփին: Այս ատեն մտածեցին կենդանւոյն ստամբուր ծակել, ուսկից աղստեղի ջուր մը դուրս եւլու: այն ջուրը աղեաց վրայ լեցրնելով կրակին վրայ գրին որ եփեն: բայց եփին լուն սպասել շկարենալով գեռ: ևս կէս մը հում զանոնք լսափեցին:

Քիչ մը ետքը Արտի Համէտ իրենց նաւարեկեալ լնկերներէն ուրիշ մըն ալ զնեց: այս ողորմնիին ալ երեք օրէ ՚ի վեր բերան մը գրած չէր: ուստի այս ուղարին մասցորդներով ինքն ալ քիչ մը յագեցաւ: և սոսամնքսին ջրէն ալ քիչ մը խմեց: Նոյն որը Արտի Համէտ նաև միւս երեք մեացածներն ալ զնեց, և այսպէս այն նաւարեկելոց մասը իրեն ձեռքը անցաւ:

Իր շարունակութ.

Հ. Յ. Վ. Խ. ԽԱՎԱՐԵՏԱՑ:

